

บทที่ 6

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ในการวิจัยและพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดดอนสมอ อำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรีในครั้งนี้ ขอเสนอการสรุป การอภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะจากการวิจัยเป็น 3 ตอน ดังนี้

1. สรุปการวิจัย
 2. อภิปรายผลการวิจัย
 3. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย
- ซึ่งแต่ละตอนมีรายละเอียดดังนี้

สรุปการวิจัย

การวิจัยและพัฒนานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดดอนสมอ อำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี โดยเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่เชื่อมั่นว่านักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทุกฝ่ายมีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้ ถ้าได้รับการเสริมพลังอย่างเหมาะสม ดังนั้นจึงใช้การวิจัยและพัฒนา (R&D) โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญจากผู้ที่มีส่วนสำคัญและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายในทุกขั้นตอนของการวิจัยและพัฒนา เริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมกันศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนา การแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนา และกำหนดดัชนีชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนา และการปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดดอนสมอ

การวิจัยและพัฒนาครั้งนี้เป็นการสร้างโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนสำคัญและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดดอนสมอ ทุกฝ่ายมาร่วมกันเรียนรู้จากการปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดดอนสมอในแต่ละขั้นตอนตามความเหมาะสม โดยใช้พฤติกรรมความทางร่างกาย และความก้าวร้าวทางวาจา เป็นกรอบการวิจัย

ผลการวิจัยและพัฒนาที่สำคัญ คือ

1. พฤติกรรมความก้าวร้าว

นักเรียนทุกคนมีการแสดงออกของพฤติกรรมความก้าวร้าวตามสถานการณ์ที่แต่ละคนได้เผชิญและตามสภาวะของอารมณ์ความรู้สึกในขณะนั้นๆ กล่าวคือหากอีกฝ่ายหนึ่งคือเพื่อนซึ่งส่วนใหญ่จะเริ่มจากการหยอกล้อ เล่นกันหรือแกล้งกันตามปกติโดยมักจะแสดงพฤติกรรม ทูบตีหรือผลัก (ร้อยละ 88.5) เตะถีบ (ร้อยละ 80.8) ดึงผมตีตบหู (ร้อยละ 69.2) นำของของเพื่อนไปซ่อน (ร้อยละ 50.0) ทำลายของของเพื่อน เช่น ฉีกหนังสือ หักไม้บรรทัด (ร้อยละ 42.3) และถุยน้ำลายใส่เพื่อน (ร้อยละ 30.8) และเมื่อรู้สึกโกรธก็จะมีการโต้ตอบกันรุนแรงขึ้นหรือเกิดการต่อสู้กัน เพื่อเป็นการล้างแค้นหรือเอาคืน ในกรณีที่อีกฝ่ายเป็นผู้ปกครองพฤติกรรมความก้าวร้าวทางร่างกายที่แสดงออกเมื่อรู้สึกความอึดอัดคับข้องใจ ขัดใจ ไม่พอใจ เสียใจ หรือต่อต้านของนักเรียนส่วนใหญ่จะเป็นการกระทำกับตัวเองเพื่อระบายอารมณ์ต่างๆ ที่กำลังเผชิญอยู่ ซึ่งมักแสดงออกมาในรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ การร้องไห้ (ร้อยละ 85.5) การเดินกระต๊อบเท้าหรือเดินให้มีเสียงดังกว่าปกติ (ร้อยละ 69.2) การขว้างปาสิ่งของที่อยู่กับใกล้ๆ ตัว (ร้อยละ 53.8) การไม่ยอมรับประทานอาหารเพื่อเป็นการประท้วง (ร้อยละ 88.5) หนีออกจากบ้านไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง (ร้อยละ 46.2) หรือแม้แต่การขังตัวเองไว้ในห้อง (ร้อยละ 26.9)

2. ปัญหาและความต้องการการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดดอนสมอ

เมื่อนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับทราบข้อมูลสภาพปัจจุบันการแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนแล้ว ทุกคนเห็นพ้องต้องกันว่าปัญหาสำคัญ คือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทุกคนไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่อง อารมณ์ความรู้สึก การจัดการกับอารมณ์ และการแสดงออกอย่างเหมาะสม เป็นเหตุให้เมื่อเกิดความโกรธ โมโห อึดอัดใจ คับแค้นใจ หรือแม้แต่ความต้องการสนุกสนาน นักเรียนจะแสดงพฤติกรรมโต้ตอบหรือพฤติกรรมตามความต้องการในทันทีที่มีโอกาสโดยปราศจากการยับยั้งหรือตระหนักถึงผลที่จะเกิดขึ้นตามมา ซึ่งจะก่อเกิดกับตนเอง เพื่อน ผู้ปกครอง หรือผู้เกี่ยวข้อง แต่อย่างไร รวมถึงยังขาดความสนใจใส่ใจต่อความรู้สึกของผู้ถูกกระทำอีกด้วยพฤติกรรมความก้าวร้าวทางร่างกายหรือทางวาจาที่เป็นปัญหานั้นมาจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ

1) การที่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของอารมณ์และวิธีการจัดการกับอารมณ์ของตนเองได้ถูกต้อง

2) การที่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังขาดวิธีการคิดทบทวน หรือขาดความใส่ใจต่อเหตุผลหรือที่ไปที่มาของแต่ละสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นว่าเกือบทุกครั้งตัวของนักเรียนเอง

เป็นเหตุสำคัญ รวมถึงขาดความตระหนักรู้ถึงความเหนื่อยยากลำบากของผู้มีพระคุณที่ต้องดูแล ปรคับประคองดูแลให้ตนเองได้เติบโตขึ้นมา

3. แนวทางและวิธีการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดดอนสมอ "ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความ ตระหนักในเรื่องพระคุณของแม่หรือผู้เลี้ยงดูในการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของ นักเรียน" เป็นสำคัญ โดยเชื่อว่าเมื่อนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง และเกิดความตระหนักแล้วจะนำไปสู่การแสดงออกอย่างเหมาะสมต่อไป ซึ่งในยุทธศาสตร์นี้ จำเป็นต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย เหมาะสมกับแต่ละคน หรือแต่ละกลุ่ม โดยคำนึงถึงความ เหมาะสม ความมีประสิทธิภาพ และความเป็นไปได้เป็นสำคัญ รวม 4 วิธีการสำคัญ คือ

- 3.1 การให้คำปรึกษารายกลุ่ม
- 3.2 การให้คำปรึกษารายบุคคล
- 3.3 การฝึกอบรม
- 3.4 การเรียนรู้เรื่องจริงผ่านสื่อ วีซีดี

4. ดัชนีชี้วัดความสำเร็จวิธีการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดดอนสมอ

4.1 สามารถจัดกิจกรรมการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนได้ ครบทั้ง 4 กิจกรรม และนักเรียนชั้นประถมปีที่ 6 ได้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาได้อย่างน้อยคนละ 3 กิจกรรม

4.2 ร้อยละ 80 ของนักเรียนชั้นประถมปีที่ 6 มีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องของ อารมณ์ การควบคุมอารมณ์และการแสดงออกอย่างเหมาะสม

5. ผลการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมปีที่ 6

ผู้มีส่วนสำคัญและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของ นักเรียนชั้นประถมปีที่ 6 ได้ร่วมกันปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ จนเกิดผลการพัฒนาดังนี้

5.1 สามารถจัดกิจกรรมการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียน ได้ครบทั้ง 4 กิจกรรม โดยนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 26 คน ได้เข้าร่วมกิจกรรมการ พัฒนาครบทั้ง 3 กิจกรรม และอีก 2 คน ได้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาคนละ 4 กิจกรรม

5.2 นักเรียนชั้นประถมปีที่ 6 (ร้อยละ 100) มีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องของอารมณ์ มากขึ้น

5.3 นักเรียนชั้นประถมปีที่ 6 (ร้อยละ 70) เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในเรื่องการ แสดงความก้าวร้าวทางร่างกายและทางวาจาต่อเพื่อนหรือต่อผู้ปกครองลดน้อยลง

นอกจากนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในครั้งนี้ยังได้ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้มีส่วนสำคัญและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทุกฝ่ายได้เข้ามาร่วมกันเรียนรู้จากการปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนาจริงตามบทบาทหน้าที่ของตน

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยและพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สามารถนำมาเป็นข้ออภิปรายที่มีสาระสำคัญดังนี้

1. นักเรียนทุกคนมีการแสดงออกของพฤติกรรมความก้าวร้าวตามสถานการณ์ที่แต่ละคนได้เผชิญและตามสภาวะของอารมณ์ความรู้สึกในขณะนั้น ๆ กล่าวคือหากอีกฝ่ายหนึ่งคือเพื่อนซึ่งส่วนใหญ่จะเริ่มจากการหยอกล้อ เล่นกันหรือแกล้งกันตามปกติโดยมักจะแสดงพฤติกรรมทุบตีหรือผลัก เตะตียบ ดึงผมตีตู่ หน้าของของเพื่อนไปซ่อน ทำลายของของเพื่อน เช่น ฉีกหนังสือ หักไม้บรรทัด และถุยน้ำลายใส่เพื่อน และเมื่อรู้สึกโกรธก็จะมีการโต้ตอบกันรุนแรงขึ้นหรือเกิดการต่อสู้กัน เพื่อเป็นการล้างแค้นหรือเอาคืน ในกรณีที่อีกฝ่ายเป็นผู้ปกครองพฤติกรรมความก้าวร้าวทางร่างกายที่แสดงออกเมื่อรู้สึกความอึดอัดคับข้องใจ ชัดใจ ไม่พอใจ เสียใจ หรือต่อต้านของนักเรียนส่วนใหญ่จะเป็นการกระทำกับตัวของตัวเองเพื่อระบายอารมณ์ต่าง ๆ ที่กำลังเผชิญอยู่ ซึ่งมักแสดงออกมาในรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ การร้องไห้ การเดินกระต๊อบเท้าหรือเดินให้มีเสียงดังกว่าปกติ การขว้างปาสิ่งของที่อยู่ใกล้ๆ ตัว การไม่ยอมรับประทานอาหารเพื่อเป็นการประท้วงหนีออกจากบ้านไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง หรือแม้แต่การขังตัวเองไว้ในห้อง ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้เป็นไปตามที่สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่น กรมสุขภาพจิต (กรมสุขภาพจิต, 2550) ที่กล่าวว่า อารมณ์ก้าวร้าวและรุนแรงเป็นผลมาจากการที่บุคคลเกิดความคับข้องใจหรือความรู้สึกว่าตนถูกกดขี่อยู่ตลอดเวลา

2. ปัญหาและความต้องการการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่สำคัญการขาดความรู้เกี่ยวกับเรื่อง อารมณ์ความรู้สึก การจัดการกับอารมณ์ และการแสดงออกอย่างเหมาะสม เป็นเหตุให้เมื่อเกิดความโกรธ โมโห อึดอัดใจ คับแค้นใจ หรือแม้แต่ความต้องการสนุกสนาน นักเรียนจะแสดงพฤติกรรมโต้ตอบหรือพฤติกรรมตามความต้องการในทันทีที่มีโอกาสโดยปราศจากการยับยั้งหรือตระหนักถึงผลที่จะเกิดขึ้นตามมา ดังคำอธิบายของ

พริ้มเพรา ดิษยวณิช (chamlongclinic, 2550) ที่กล่าวว่าแม้ว่าการแสดงออกของอารมณ์บางอย่างมีมาตั้งแต่กำเนิดเป็นส่วนใหญ่แล้ว แต่อารมณ์ก็อาจได้รับการดัดแปลงมากมายโดยการเรียนรู้ ตัวอย่าง ความโกรธ อาจแสดงออกมาโดยการต่อสู้โดยใช้ภาษาที่ก้าวร้าว หรือบางครั้งอารมณ์ไม่อาจถูกระบาย (discharged) ออกไปได้ทันที่ แต่ก็ยังคงมีอยู่ในลักษณะที่ถูกเก็บกดและไม่ได้รับการแก้ไขให้หมดไป ความโกรธ ความไม่เป็นมิตร ความอาฆาต หรือความกลัวที่ถูกเก็บกด (repressed) เอาไว้เป็นเวลานาน จะส่งผลเสียต่อตัวผู้มีอารมณ์และผู้ถูกกระทำหากไม่รู้จักรอารมณ์หรือการจัดการกับอารมณ์ที่เหมาะสม

3. แนวทางและวิธีการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดดอนสมอ “ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักในเรื่องพระคุณของแม่หรือผู้เลี้ยงดูในการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียน” เป็นสำคัญ โดยเชื่อว่าเมื่อนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง และเกิดความตระหนักแล้วจะนำไปสู่การแสดงออกอย่างเหมาะสมต่อไป ซึ่งในยุทธศาสตร์นี้จำเป็นต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย เหมาะสมกับแต่ละคน หรือแต่ละกลุ่ม โดยคำนึงถึงความเหมาะสม ความมีประสิทธิภาพ และความเป็นไปได้เป็นสำคัญ รวม 4 วิธีการสำคัญ คือ

3.1 การให้คำปรึกษารายกลุ่มเพื่อให้นักเรียนร่วมกันเรียนรู้แลกเปลี่ยนมุมมองรวมถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้กระทำและถูกกระทำเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจความเชื่อมโยงความเป็นเหตุผลของการกระทำและผลที่ได้รับจากสถานการณ์จริงว่าพฤติกรรมความก้าวร้าวที่กระทำลงไปก่อเกิดผลพวงของความทุกข์ทางร่างกายและอารมณ์ความรู้สึกมากมายกว่าที่จะคาดถึง

3.2 โดยการให้คำปรึกษารายบุคคลใช้สำหรับนักเรียนที่มีความซับซ้อนของปัญหา และไม่ต้องเปิดเผยให้ผู้อื่นรับรู้เรื่องราวของตน จัดขึ้นเพื่อทบทวนเรื่องราวและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างพิจารณาหาเหตุผลของการกระทำของแต่ละฝ่ายรวมถึงเป็นการค้นหาศักยภาพและสร้างแรงจูงใจให้นักเรียน เพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่อไป

3.3 โดยการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ สร้างความตระหนักและสร้างความเชื่อที่ถูกต้องแก่ผู้ป่วยโรคเบาหวาน นั้นสอดคล้องกับข้อเสนอของ สมคิด บางโม (2544, หน้า 14-15) ที่ได้เสนอว่าการฝึกอบรมเป็นการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถเพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ หลักการ แนวคิด เพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่อไป

3.4 การเรียนรู้เรื่องจริงผ่านสื่อ วีซีดี เป็นการนำเสนอเรื่องราวความรักความทุกข์ยากและความทรมานของผู้มีพระคุณที่นักเรียนทุกคนมักแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวทั้งกายวาจาหรือแม่กระทั่งใจแก่ท่าน โดยข้อกล่าวอ้างว่า เบื่อรำคาญ โกรธที่ขอบคู้ดำว่ากล่าว ให้นักเรียนทบทวนว่า

สมควรหรือไม่อย่างไร ซึ่งทำให้นักเรียนทุกคนยอมรับและเข้าใจความรักความห่วงใยของผู้ปกครองมากขึ้น

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ครั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ 2 ลักษณะ คือ ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยและพัฒนาครั้งต่อไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 การวิจัยและพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมจากผู้ที่มีส่วนอย่างสำคัญและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมกันศึกษาสภาพพฤติกรรมความก้าวร้าวที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การร่วมกันระบุปัญหาและความต้องการการพัฒนา แล้วร่วมกันระดมความคิดเพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนา กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนา ร่วมกันปฏิบัติการในกิจกรรมการพัฒนา จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยนักเรียนสามารถมองเห็นว่าการเรียนรู้ที่จะจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกของตนเองและผู้เกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการแสดงออกเช่นไร ก่อให้เกิดปัญหาอย่างไร ตลอดจนสามารถหาแนวทาง และพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวหรือพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ได้สำเร็จ ดังนั้น จึงสมควรนำกระบวนการมีส่วนร่วมจากผู้ที่มีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาในทุกขั้นตอนนี้ไปใช้ในการพัฒนาพฤติกรรมอื่นๆ ต่อไป ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เหมาะสมของนักเรียนแล้วยังก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้ที่มีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาเก่งขึ้นมีความเชื่อมั่นในความสามารถตนเองเพิ่มขึ้น และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขต่อไป

1.2 การวิจัยและพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวครั้งนี้ถึงแม้ว่านักเรียนความตั้งใจปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการแสดงออกให้เหมาะสมในช่วงเวลาที่ดำเนินการวิจัยและพัฒนาก็ตาม แต่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรคำนึงถึงความยั่งยืนของการแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ดังกล่าวว่าต้องได้รับการส่งเสริมสนับสนุนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป ดังนั้นทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องให้การสนับสนุนอย่าแท้จริงและต่อเนื่องตามบริบทของแต่ละคน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยและพัฒนาครั้งต่อไป

การวิจัยและพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวในครั้งนี้ เป็นกระบวนการพัฒนาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องบางส่วนเท่านั้น ปัญหาเรื่องพฤติกรรมความก้าวร้าวหรือพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ยังคงเป็นปัญหานักเรียน ครอบครัวหรือโรงเรียนแบบแยกส่วนเท่านั้นทั้งที่แท้จริงแล้วมันคือปัญหาของชุมชนที่จะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ อย่างมีพลวัต (dynamic) นั้นเอง ดังนั้นจึงควรจัดให้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา เพื่อให้เกิดการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการและเป็นองค์รวมแล้ว ยังจะทำให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (learning community) เพื่อให้ก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็งต่อไปด้วย